

ОУН і УПА у правовому полі

У монографії досліджено одну із важливих наукових і суспільно-політичних проблем сучасного українського суспільства, у результаті чого надано юридичну оцінку боротьбі українського націоналістичного руху у середині ХХ століття.

Автором здійснено екскурс у процеси виникнення та розвитку організованих форм українського націоналістичного руху, визначено фактори, що зумовили його появлення та динаміку протистояння антидемократичним режимам. На основі широкої джерельної бази та наукових досліджень подано власні тлумачення основного термінологічного апарату, котрий пов'язаний із боротьбою українських націоналістів у досліджуваний період.

Основним результатом наукових досліджень у монографії є концептуальна правова оцінка характеру та спрямованості, а також форм і методів боротьби українського націоналістичного руху із антидемократичними режимами у контексті чинних для того часу правових норм, які регламентували національно-визвольну боротьбу. Окреслено перспективи юридичних досліджень проблем боротьби руху ОУН і УПА та особливості забезпечення сучасного соціально-правового статусу його учасників.

Дана монографія видана вчетверте після першого видання у 2018 році і призначена для політиків, науковців, викладачів, громадських діячів, студентів, а також для всіх тих, хто цікавиться проблемами національно-визвольних рухів зокрема і особливостями українського державотворення в цілому.

ІГОР МАМОНТОВ

**ОУН І УПА
У ПРАВОВОМУ ПОЛІ**

Монографія

 НОРМА
ПРАВА[®]
Київ – 2023

Рецензенти:

Макарчук В. С. – доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри історії держави і права
Національного університету «Львівська політехніка»;

Перегуда Є. В. – Заслужений працівник освіти України,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук
Київського національного університету будівництва і архітектури;

Магновський І. Й. – доктор юридичних наук,
професор Івано-Франківського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія».

М22 Мамонтов І. О. ОУН і УПА у правовому полі. К.: Норма права, 2023, 272 с.
ISBN 978-617-7850-77-8

У монографії досліджено одну із важливих наукових і суспільно-політичних проблем сучасного українського суспільства, у результаті чого надано юридичну оцінку боротьбі українського націоналістичного руху у середині ХХ століття. Автором здійснено екскурс у процеси виникнення та розвитку організованих форм українського націоналістичного руху, визначено фактори, що зумовили його появлення та динаміку протистояння антидемократичним режимам. На основі широкої джерельної бази та наукових досліджень подано власні тлумачення основного термінологічного апарату, котрий пов'язаний із боротьбою українських націоналістів у досліджуваній період. Основним результатом наукових досліджень у монографії є концептуальна правова оцінка характеру та спрямованості, а також форм і методів боротьби українського націоналістичного руху із антидемократичними режимами у контексті чинних для того часу правових норм, які регламентували національно-визвольну боротьбу. Окреслено перспективи юридичних досліджень проблем боротьби руху ОУН і УПА та особливості забезпечення сучасного соціально-правового статусу його учасників.

Дана монографія видана вчетверте після першого видання у 2018 році і призначена для політиків, науковців, викладачів, громадських діячів, студентів, а також для всіх тих, хто цікавиться проблемами національно-визвольних рухів зокрема і особливостями українського державотворення в цілому.

УДК 329.733ОУН_УПА(477):34}(02)

*ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ 80-РІЧЧЮ СТВОРЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ*

Кожна нація, будучи у поневоленні іншими державами, має природне право на відновлення власного суверенітету і територіальної цілісності, що є її природним правом, закріпленим у міжнародних актах.

Проте, ХХ століття засвідчує систематичне потурання як природнього права нації на самовизначення, так і інших задекларованих національними законодавствами країн-окупантів прав і свобод тих народів, які потрапили до складу інших держав шляхом збройної окупації.

Саме тому наукове дослідження юридичних особливостей реалізації права нації на самовизначення є важливим напрямом розвитку не тільки юридичної науки, а і формуванням об'єктивного суспільного усвідомлення ролі і значення боротьби за незалежність, що дає відповіді на багато питань у сучасному політичному світі.

Важливим і характерним прикладом реалізації права нації на самовизначення в умовах окупації тоталітарними і шовіністичними режимами є боротьба за державну незалежність українського націоналістичного руху, репрезентованого різними організаційними утвореннями, зокрема УВО, ОУН, УПА, УГВР, АБН тощо.

Дане комплексне юридичне дослідження цієї боротьби покликане заповнити науково-практичну прогалину щодо правової оцінки боротьби українських націоналістів у ХХ столітті, коли головним лейтмотивом у дослідженні цієї проблеми є об'єктивність і неупередженість автора монографії.

Особливо важливим є осмислення значення боротьби українського націоналістичного руху в умовах сучасної боротьби українського народу за суверенітет і територіальну цілісність проти зовнішньої військової агресії, чому сприятиме ознайомлення із викладеним у даній монографії правовим аналізом боротьби ОУН і УПА за Українську Самостійну Соборну Державу.

Юрій Шухевич
український політв'язень таборів СРСР,
син Головного Командира
Української Повстанської Армії,
Герой України,
народний депутат України

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 7

ВСТУП

РОЗДІЛ 1

БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО РУХУ У НАУКОВІЙ ТЕОРІЇ

1.1. Понятійно-теоретичні основи дослідження13

1.2. Стан наукової розробки проблеми29

1.3. Аналіз джерельної бази та методологія дослідження . . .48

Висновки до розділу 165

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ БОРОТЬБИ ОУН І УПА ПРОТИ АНТИДЕМОКРАТИЧНИХ РЕЖИМІВ

2.1. Великодержавні режими та український
націоналістичний рух: політико-правові аспекти
протистояння67

2.2. Політико-правові особливості спроби реалізації
української державницької концепції
в умовах нацистської окупації93

2.3. Право народів на самовизначення як предмет
протистояння більшовизму та українського
націоналізму114

Висновки до розділу 2132

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВИМІРИ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО РУХУ

3.1. Генеза доктринальних засад міжнародно-правової
регламентації національно-визвольної боротьби
та концептуальні основи українського
націоналістичного руху135

3.2. Боротьба збройних формувань українських
націоналістів з антидемократичними режимами
у міжнародно-правовому полі 154

3.3. Діяльність представницьких органів та міжнародних організацій українського націоналістичного руху: міжнародно-правовий аспект	173
<i>Висновки до розділу 3</i>	188
РОЗДІЛ 4	
ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ОУН І УПА	
У СУЧАСНОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ УКРАЇНИ	
4.1. Перспективи юридичних досліджень особливостей боротьби ОУН і УПА	190
4.2. Формування соціально-правового статусу учасників руху ОУН і УПА	200
<i>Висновки до розділу 4</i>	223
ВИСНОВКИ	225
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	232

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АБН	– Антибільшовицький блок народів
АК	– Армія Крайова
АЛОН	– Антибільшовицька ліга визволення народів
АН УРСР	– Академія Наук Української Радянської Соціалістичної Республіки
АТО	– Антитерористична операція (проводиться у окремих регіонах Донецької і Луганської областей України з весни 2014 року)
АЦОДНР	– Антикommуністичний Центр Визвольного Руху Народів Росії (Антикоммунистический Центр Освободительного Движения Народов России)
ГНЕУ ВРУ	– Головне науково-експертне управління Верховної Ради України
ЗП УГВР	– Закордонне Представництво Української Головної Визвольної Ради
ЗЧ ОУН	– Закордонні Частини Організації українських націоналістів
КДБ	– Комітет Державної Безпеки
КОНР	– Комітет визволення народів Росії (Комитет освобождения народов России)
КПЗУ	– Комуністична партія Західної України
КПЧ	– Комуністична партія Чехословаччини
МГП	– міжнародне гуманітарне право
МДБ	– Міністерство Державної Безпеки
МЗС	– Міністерство закордонних справ
НКВС	– Народний Комісаріат Внутрішніх Справ
НКДБ	– Народний Комісаріат Державної Безпеки
НСДАП	– Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини (National-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei)
ОВД	– Організація Варшавського Договору
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ОУН	– Організація українських націоналістів
ОУН (б)	– Організація українських націоналістів

ОУН (м)	– (бандерівська) Організація українських націоналістів (мельниківська)
ОУН-СД	– Організація українських націоналістів Самостійників-Державників
РОА	– Російська визвольна армія (Российская Освободительная Армия)
СБ ОУН	– Служба Безпеки Організації українських націоналістів
СЗБ	– Союз збройної боротьби
СМЕРШ	– «Смерть шпигунам!» (Смерть шпионам!)
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	– Сполучені Штати Америки
УВО	– Українська військова організація
УГВР	– Українська Головна Визвольна Рада
УНА-УНСО	– Українська національна асамблея – Українська національна самооборона
УНДО	– Українське Національне Демократичне Об'єднання
УНР	– Українська Народна Республіка
УНС	– Українська Народна Самооборона
УРСР	– Українська Радянська Соціалістична Республіка
УССД	– Українська Самостійна Соборна Держава
УСРР	– Українська Соціалістична Радянська Республіка
УЦК	– Український Центральний Комітет
ФНЄ	– Фронт Національної Єдності
ФРН	– Федеративна Республіка Німеччини
ЦДАВОВУ	– Центральний Державний архів вищих органів влади та управління – Центральний архів громадських об'єднань України
ЦК КП(б)У	– Центральний Комітет Комуністичної Партії (більшовиків) України
ЦК КПРС	– Центральний Комітет Комуністичної Партії Радянського Союзу
ЦПРЕ	– Центральне Представництво Російської Еміграції
ЧССР	– Чехословацька Соціалістична Республіка

ВСТУП

Останнім часом в Україні на тлі політичних процесів, пов'язаних із російським широкомасштабним воєнним вторгненням в Україну, загострилася дискусія щодо національно-визвольних рухів. Це, безумовно, пов'язане, у першу чергу з історичним минулим українського народу, коли українські землі перебували у складі іноземних держав-загарбників, коли штучні етносоціальні експерименти, такі як наприклад польське “осадництво” та голодомори, нацистський геноцид і переселення цілих народів у першій половині – середині ХХ століття, призвели до складних етнополітичних, соціальних та культурно-релігійних умов розвитку української нації. Саме тому період з 1920-х до 1950-х років є найскладнішим у процесі становлення української державності за часів Нової історії України.

У цей час реалізацію української державницької концепції намагалися здійснювати різноманітні суспільно-політичні течії, серед яких визначне місце належить українському націоналістичному рухові. Саме цей рух, враховуючи надзвичайно складні геополітичні умови, військові дії та міжнародні відносини, зміг масштабно протистояти антидемократичним режимам як в українських землях, так і за їх межами, у підпіллі та на міжнародній дипломатичній арені. Жоден з подібних рухів опору на пострадянському просторі не зміг навіть наблизитись у своїх масштабах до розмірів боротьби українських націоналістів.

Розбудова української державності, що триває від 1991 року, на сучасному етапі державотворення вимагає перегляду ставлення держави до джерела власного існування – боротьби за державність, за відновлення її незалежності та збереження територіальної цілісності. У східноєвропейських державах, які позбулися радянського тоталітаризму, ставлення держави до борців за державність однозначне – визнання на державному рівні з наданням відповідного правового статусу. Подібна ініціатива в українському парламенті не є новою, проте попередні скликання Верховної Ради України не спромоглися ухвалити відповідний законодавчий акт. Проте, 9 квітня 2015 року Верховна Рада України більшістю голосів ухвалила Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України

у ХХ столітті» від 09.04.2015 року, який набув чинності, що спричинило гострі суспільно-політичні дискусії. Тому у нових умовах державотворення після Революції Гідності листопада 2013 – лютого 2014 рр. та на сучасному етапі стану дослідження проблем боротьби українського націоналістичного руху актуальною проблемою є науковий аналіз правових основ практичних прикладів боротьби за незалежність України, чому сприяють прийняті закони України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» від 09.04.2015 року, «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» від 09.04.2015 року, «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 року, «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» від 09.04.2015 року.

Проте, боротьба українського націоналістичного руху характеризувалася неоднозначними оцінками вчених. Складні взаємовідносини із Третім Рейхом на початковому етапі радянсько-німецької війни, боротьба на всі фронти та глибоке підпілля супроводжували українських націоналістів до повного розгрому підрозділів УПА у середині 1950-х років. Але, підпільна боротьба ОУН і дипломатична діяльність представницьких органів та міжнародних організацій українського націоналістичного руху продовжувалася ще десятиліттями.

Вибір теми монографії та постановка проблеми зумовлені у першу чергу тим, що вивчення боротьби українського націоналістичного руху проводилося здебільшого у рамках історичних розробок, реконструкції етапів та динаміки боротьби тощо. У той же час, боротьба українських націоналістів з антидемократичними режимами є міждисциплінарною проблемою, де залучення методологічного інструментарію тільки історичної науки не дає достатньої можливості об'єктивно осмислити цей суспільно-політичний феномен у процесі реалізації концепції державотворення. Саме тому, автором у монографії здійснено спробу вивчити особливості боротьби українського націоналістичного руху у досліджуваній період у історико-правовій площині, залучивши також методологію юридичної науки. Погляд на боротьбу українського націоналістичного руху крізь призму тогочасного права, як національного, так і міжнародного, дає можливість

визначити характер та спрямованість цієї боротьби, дати правову оцінку основним її формам і методам.

Під час залучення широкої нормативно-правової, архівно-джерельної та науково-аналітичної бази автором монографії було здійснено спробу провести уточнення квінтесенції матеріалу – понятійно-теоретичного апарату. Значне місце у цьому процесі відведене аналізу концепцій науковців, історіографічному доробку проблеми та критиці джерельного масиву. Складність правового підходу у вивченні боротьби українських націоналістів полягає у нерозробленості даної проблематики у юридичній науці.

У даній монографії вирішення такої суспільно гострої задачі, як правова оцінка боротьби українського націоналістичного руху, вимагає відходу від політичної заангажованості, упередженості, свідомого підбору фактів. Отже, історико-правовий підхід у дослідженні даної проблеми дозволяє визначити характер та спрямованість боротьби українських націоналістів із антидемократичними режимами.

Суттєві розбіжності наукових підходів щодо оцінки боротьби українського націоналістичного руху повинні бути уніфікованими у правовому полі аналізу даної проблеми – це і є гловна мета даного монографічного дослідження.

Особливості боротьби українського націоналістичного руху у першій половині – середині ХХ століття полягають у тому, що ця боротьба проходила у двох напрямках: в українських землях та на міжнародній політичній арені. Саме тому у цих двох блоках і було досліджено характер і спрямованість боротьби українських націоналістів. У монографії у рамках першого блоку проблеми проаналізовано правові особливості боротьби українських націоналістів із польським, румунським та угорським шовіністичними режимами, які окупували українські землі у міжвоєнний період та у роки Другої світової війни. Так само значне місце займає вивчення боротьби українських націоналістів із нацистським окупаційним режимом і тоталітарним режимом СРСР, з якими велася найбільш виснажлива боротьба. Правова оцінка цієї боротьби здійснювалася на основі нормативно-правової регламентації статусу українського народу у складі іноземних держав, конституційно-правовій регламентації національно-визвольної боротьби у нормах конституцій і окремих нормативно-правових актах цих країн, а також на основі правозастосовної

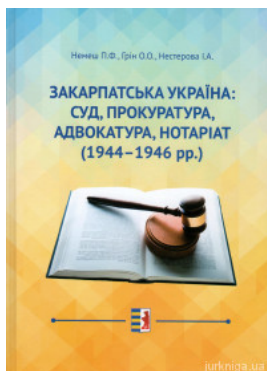
практики держав, з режимами котрих боровся український рух опору.

Другим блоком дослідження виступає правова оцінка боротьби українського націоналістичного руху у контексті тогочасного міжнародного права. Тут проаналізовано генезу міжнародно-правової регламентації національно-визвольної боротьби із одночасним аналізом розвитку державотворчих концепцій у програмних документах українського націоналістичного руху, вивчено практику боротьби збройних формувань та представницьких і міжнародних організацій у рамках міжнародного права, а також права націй на самовизначення початку - середини ХХ століття.

Наступним важливим блоком дослідження є висвітлення перспектив наукових розвідок проблеми боротьби ОУН і УПА крізь призму різноманітних галузей права – міжнародного, конституційного, адміністративного, цивільного кримінального тощо. Проблема аналізу окремих напрямів діяльності ОУН і УПА крізь різноманітні галузі права деталізує правову оцінку форм і методів боротьби українських націоналістів та є відповідним ґрунтом для розвитку подальших досліджень. Логічним продовженням галузевого аналізу стає дослідження сучасних соціально-правових проблем борців ОУН і УПА на 80-му році від часу утворення УПА, що розглядається у фокусі сучасної державотворчої політики в Україні.

Фіналом дослідження виступає обґрунтування правової оцінки боротьби українського націоналістичного руху із антидемократичними режимами, де визначається ступінь правомірності цієї боротьби та надається правова оцінка характеру та спрямованості, а також формам і методам боротьби українських націоналістів у досліджуваній період. Звичайно, дане монографічне дослідження не охоплює всієї складності та багатогранності проблеми оцінки боротьби українського націоналістичного руху, проте комплексний підхід щодо правового аналізу боротьби українських націоналістів слугуватиме вектором для вчених і законотворців, а також вплине на формування об'єктивної суспільної думки у процесі справедливої оцінки боротьби суспільно-політичних рухів за державність України у ХХ столітті.

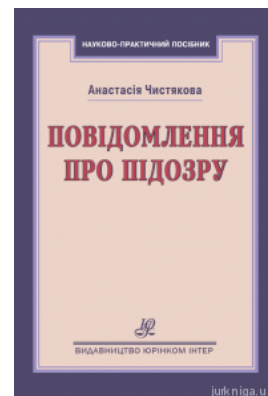
Книги, які можуть вас зацікавити

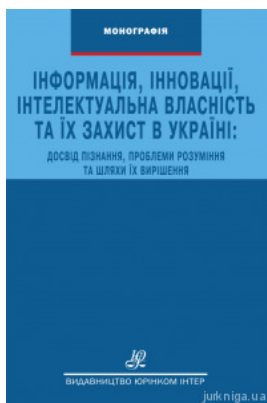
Закарпатська Україна:
суд, прокуратура,
адвокатура, нотаріат
(1944-1946 рр.)

Міжнародно-правове
регулювання права
людини на життя в
контексті біоетики.
Видання друге

Повідомлення про
підозру

Інформація, інновації,
інтелектуальна
власність та їх захист в
Україні: досвід
пізнання, проблеми
розуміння та шляхи їх
вирішення

Княгиня Ольга.
Наріжний камінь
церкви і держави

Піхота наступає. Події
та досвід. Спогади про
участь у боях 1914-1918
роках у Франції,
Румунії та Італії

Перейти до галузі права
Історія держави та права

[Перейти на сайт →](#)